

A VESZPRÉMI KÁPTALAN BEVÉTELEI ÉS GAZDASÁGI EREJE A XV-XVI. SZÁZAD FORDULÓJÁN

A Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár egyik féltve őrzött kincse a veszprémi káptalan XV-XVI. századfordulóján vezetett számadáskönyve. A kötet 1495 és 1534 közötti évekből őriz gazdaságtörténeti adatsorokat a káptalan jövedelmeiről, így a malmok és a tizedek bérbeadásából, valamint az veszprémi uradalom településeiről befolyó gabona- és borjövedelmekről (1–314. oldal). A kötetben ezen kívül olvasható még két történeti elbeszélés is, az egyik 1535-ből a mohácsi csatavesztésig visszatekintve adja elő az eseményeket, a másik az 1550 és 1558 közötti éveket, tehát Veszprém városának török kézre kerülése környéki időszakot foglalja össze (315–323). A kötet utolsó pár oldalán a veszprémi káptalan javadalmasainak 1550. évi jegyzékét olvashatjuk (324–325). A kódex kiadásában ezt követően található meg a káptalani oltárjavadalmak 1556. évi felsorolása (326–328). A történések elbeszélése itt ér véget; az 1552-es török hódítás miatt a kódex tekinthető egyben a káptalan középkori működése zárásának is.

A kódex kiadására 1997-ben került sor, bár léte már korábban sem volt ismeretlen a történészek előtt. Lukcsics József veszprémi kanonok a huszadik század elején írt tanulmányában már felhasználta a számadáskönyv adatait.¹ Őt a forrásmű alapján megragadható történeti események érdekelték elsősorban, így a káptalannak és a somogyi plébánosoknak a tizednegyedek feléért folytatott pere, illetve a káptalan XVI. század eleji birtokviszonyai és azok változásai. Lukcsics számba vette azokat a településeket, ahol a káptalannak tized, tizednegyed, illetve kilenced szedési joga volt, és ezzel egyúttal összeállította a káptalan birtokainak jegyzékét is. Mint káptalani tag ismerhette ugyanakkor a káptalani levéltár régi felállítási rendjét. Ez a XVIII. századi és korábbi iratok ese-

¹ LUKCSICS J., Veszprémi káptalan.

tében még napjainkban is változatlan; a birtokok szerinti csoportosítást követi.² A számadáskönyvben említett káptalani birtokok és a levéltári rendszer birtoksora között ennek megfelelően nagymértékű hasonlóság figyelhető meg.

A számadáskönyvet a Zala vármegye történetét összeállító Holub József is használta. Az egyházigazgatásról szóló fejezetekben a veszprémi püspökséghez tartozó zalai főesperesség tizedkerületi beosztásának megállapításához nyújtott a kódex számára segítséget,³ ő azonban a számadáskönyv adatain túllépve főleg a káptalan középkori okleveleinek felhasználásával dolgozott, éppen azok birtokrend szerinti felállítási rendjéből kiindulva. Szintén Holub dolgozta fel először a veszprémi püspökség 1524. évi urbáriumát, amelyben hasonlóan előbbi munkájához, a tizedkerületi beosztás leírásánál hivatkozik a káptalani számadáskönyvre.⁴

Egy évvel később látott napvilágot Lukcsics Pál jóvoltából a veszprémi káptalani levéltár ismertetése. Ez a leírás a levéltár 1850-es évekbeli rendezését tükrözi. Ebben a számadáskönyv a gazdasági iratsorozat, a *Protocolla Oeconomicalia* első tagjaként található meg.⁵

A számadáskönyv további hasznosítása, vélhetően elsősorban annak kiadatlan volta miatt az 1990-es évekig váratott magára. A kiadás végül Kredics László, Madarász Lajos és Solymosi László munkája volt, a kötet pedig a Veszprém Megyei Levéltár gondozásában jelent meg 1997-ben, Solymosi László előszavával.⁶ Ez, illetve a következő évben ugyancsak Solymosi tollából megjelent forrásértékelés,⁷ valamint Érszegi Géza rövid ismertetése⁸ óta a kötet adatsorainak hasznosítása csak részben történt meg, noha mindhárom írás kijelölte a kutatás további irányait is. Legújabban a Magyar Katolikus Lexikon veszprémi egyházmegyét tárgyaló fejezeteiben találkozhatunk a számadáskönyv adataival, ami elsősorban a veszprémi kanonokok névsorának összeállításában nyújtott segítséget a szócikkek szerkesztőinek.⁹

² vö. LUKCSICS P., Veszprémi székeskáptalan levéltára, 169.: Documenta iuris possessionarii

³ HOLUB, Zala I., 376.

⁴ HOLUB, Dunántúli nagybirtok, 30.

⁵ LUKCSICS P., Veszprémi székeskáptalan levéltára.

⁶ Számadáskönyv.

⁷ SOLYMOSI, Forrásérték.

⁸ ÉRSZEGI, Számadáskönyv.

⁹ SOLYMOSI-KREDICS, Veszprémi székeskáptalan. A megjelenés alatt álló lexikon szócikkeinek tanulmányozásában KREDICS László segítségét kell megköszönnöm, aki rendelkezésemre bocsátotta a kéziratot.

A veszprémi számadáskönyv bizonyos tekintetben egyedülálló forrás. A fennmaradt középkori egyházi gazdasági források¹⁰ közül ugyanis tartalmában hasonlót kiadásban csak egy töredéket ismerünk.¹¹ A győri káptalan fennmaradt korai, XV. századi számadáskönyvéről szóló ismertető¹² – magának a kódexnek a kiadására eddig nem került sor – alapján az a kötet közelebb áll a címében megjelölthöz mint veszprémi párja. Míg ugyanis a veszprémi elsősorban a jövedelemfelosztást végző *divisorok* munkáját örökítette meg, addig a győri valóban napi jelleggel közli a káptalan pénztárából történő kiadásokat és az abban rögzített jövedelmeket.¹³ Az esztergomi számadáskönyv,¹⁴ bár jellegében közelebb áll a veszprémihez, az esztergomi káptalan eltérő birtokkezelési mechanizmusa – a javadalombirtokok veszpréminél nagyobb szerepe – miatt mutat tartalmában különbségeket.

A veszprémi káptalani számadáskönyvhöz hasonlóan ugyancsak Kredics László és Solymosi László tette közzé a veszprémi püspökség 1524. évi urbáriumát, amely bár más jellegű forrás, röviden ebben is találhatók számadáskönyv adataihoz hasonlóak. A tizedkerületekből befolyó jövedelmeket ugyanis két kivételtől eltekintve ugyanazokból a kerületekből szedték, mint amelyekből a káptalan is részesült.¹⁵

Dolgozatom a forrás gazdaságtörténeti hasznosítását kísérli meg. A számadáskönyv bő harminc éven keresztül, ismétlődő szempontok szerint sorolja fel évről évre a káptalan veszprémi uradalmából, vagyis elsősorban a Balaton-felvidék, az akkori Zala és Veszprém megye határvidékéről származó bevételeket. A különböző mértékegységekkel mért jövedelmeket minden esetben megkísérlem a korabeli piaci árak szerint az akkor használatos magyar arany forintra átváltani. A dolgozat egyes fejezetei a forrás struktúráját követik majd. Elsőként összeállítottam a káptalan gazdasági pozíciókra megválasztott tisztségviselőinek névsorát. Ezt követik a malmok bérbeadásából származó jövedelmek, majd a tizedkerületekből a káptalan pénztárába befolyó tizedek és tizednegyedek összegzése, majd az egyes településekről természetben húzott gabona- és borjővedelmek (tized, kilenced, tizednegyed) összegzése. Tisztában vagyok vele, hogy a számadás-

¹⁰ A pozsonyi káptalan jegyzőkönyve: DF 281414; az erdélyi számadástöredékre lásd a következő, 11. jegyzetet.

¹¹ BARABÁS, Erdélyi tizedlajstromok. Itt a forrásközlés címe nem fedi teljesen a valóságot. Valóban található a forrásban tizedjegyzék is, azonban a forrás inkább a veszprémihez hasonló javadalomfelosztásnak tekinthető.

¹² IVÁNYI, Győri számadáskönyv. DF 279560.

¹³ A veszprémi kötet latin nyelvű címe jobban tükrözi valós tartalmát: Liber divisorum capituli Vespriensis.

¹⁴ Kiadása: Esztergomi jegyzőkönyv.

¹⁵ Urbárium, 87–88.

könyv behatárolt adottságait tekintve számításaim pontatlanok lehetnek, azonban arra még így is alkalmasnak látszanak, hogy nagyságrendileg meghatározzák a veszprémi káptalan, és tágabban, egy reneszánsz-, vagyis későközépkori egyházi testület gazdasági erejét. Megkísérlem ezzel párhuzamosan a káptalani gazdaság középkor végi struktúrájának és a gazdaságirányítás mechanizmusának felvázolását. Nem térek ugyanakkor ki az adatok társadalomtörténeti feldolgozására és az egyes birtokok történetének összeállítására sem, pusztán érzékeltetni kívánom majd azt, hogy a káptalan mely birtokokból húzott nagyobb jövedelmeket.

TISZTSÉGVISELŐ-VÁLASZTÁS

A káptalan minden évben július 13-án, Antiochiai Szent Margit ünnepén gyűlt össze a gazdasági tisztségek viselőinek megválasztása és a jövedelmek felosztása céljából. Megválasztották először az adott évre a jószágigazgatót, a gazdasági ügyeket általában felügyelő és a veszprémi uradalmat irányító dékánkanonokot (*decanus*), majd a jövedelmek kezelését végző két *divisor*-kanonokot. Ez utóbbiak szedték be, tartották nyilván és osztották szét a káptalan közös jövedelmeit.¹⁶ Más volt a javadalomkezelés az esztergomi káptalan esetében. Esztergomban már 1397-ben állandósulni látszott az egyes kanonoksághoz köthető javadalom, a dékán megcsappant feladatkörét is a valójában jószágigazgatást és a maradék kevés közös jövedelem felosztását végző *divisor*-kanonokok végezték. Számuk eltérő jellegű feladatuk ellátása közben mit sem változott, vagyis továbbra is kettő maradt.¹⁷

A káptalan földesurasága alá tartozó birtokok három uradalomra (veszprémi, nagyberényi, merényei)¹⁸ és egy külön kezelt birtokra (Nagygyimót)¹⁹ oszlottak. Utóbbi két uradalom élére két-két, illetve Nagygyimót esetében egy birtokigazgatót (*conservator seu magister possessionum*) választottak, aki a dé-

¹⁶ A veszprémihez hasonló feladatmegosztás érvényesült Váradon és Egerben is a dékán és a divisorok között. Érdűjehelyi, Kolostorok és káptalanok, 29–30.

¹⁷ Az egyes javadalombirtokokat (*praebendae*) a haszonélvező kanonok felügyelte, jövedelmeit maga számára beszedte. Esztergomi jegyzőkönyv, 45–46.

¹⁸ Az egyes uradalomba tartozó birtokokról tájékoztat a számadáskönyv alapján LUKSICS J., Veszprémi káptalan, 12–13., illetve a 17. századi állapotot rögzíti PFEIFFER, Statútumok, 8.

¹⁹ Nagygyimót különállása Solymosi szerint abból ered, hogy az viszonylag későn, 1358-ban, a káptalan egyéb birtokainak megszerzése és az egyes uradalmak megszerveződése után került a kanonokok kezelésébe. Veszpr. Reg. 490., VO 91. okl., illetve Számadáskönyv, X.

kán segítségére volt a gazdaság irányításában is.²⁰ A veszprémi uradalom kezelésében a dékánt egy választott, rendszerint világi ember, a veszprémi tiszttartó (*officialis*) segítette.²¹ Az uradalmakon kívül kezelt birtokokat – ezek alatt elsősorban a különböző erdőket, pusztákat, olykor a veszprémi káptalani földöt kell érteni²² – ugyancsak az egyes káptalani tagok felügyelete alá helyezték vagy bérbeadás útján hasznosították azokat.²³

A jövedelmekből a káptalan tagjai a következőképpen részesültek. A tizedekből a jövedelem hatoda (*sexta*) a nagyprépostot illette, a kilencedekből az egyes kanonokra eső rész névleg kétszeres (*dupla pars*), valójában ennél általában valamivel kisebb része²⁴ jutott a nagyprépostra és még néhány kanonokra. A többi kanonok, a betöltött kanonoki stallumok számának megfelelően – a duplákat kétszeresen számolva –, a távollévókra eső részek figyelmen kívül hagyása mellett, valamint a préposti hatod elkülönítése utáni maradék bevételeken egyenlően (*simples pars*) osztozott. A kilenc oltárigazgatót egyenként a kanonoki rész harmada, a *portio prebendaria* illette meg, amelyek együttesen tehát három *simples*-t tettek ki. A készpénzbeli jövedelmekből a számadáskönyvben mindössze három maradt fenn, ezek azonban arról is tájékoztatnak, hogy a két *divisor* munkájáért együttesen az összegek ötvened részét, fejenként tehát egy-egy százalékot kapott kanonoki javadalmán túl.²⁵ A veszprémi tizedkerület gabona- és borjövedelmeiből a veszprémi tiszttartó különbözőféleképpen részesült, de általában egy kanonoki résznek felénél, kétharmadánál többet nem kapott.²⁶ Az *officialis* más káptalani jövedelemből a számadáskönyv alapján nem részesült.

²⁰ „Item magistrum possessionis Naghgymolth et coadiutorem decani nostri constituimus...”; Számadáskönyv 25.

²¹ Az egyes években megválasztott tisztségviselőket a függelékben található táblázat gyűjti össze

²² Badacsony (Vámos)-, Bere-, Lám-, Les-, Vigánt- és Zimány-erdők; Bozsok-, Herend- és Vigánt-puszták; a zalai Szemenye és tartozékainak jövedelme (utóbbira lásd MREV IV/162.)

²³ A káptalan gazdasági tisztségviselőinek sora a Függelékben található meg.

²⁴ 1495-ben a dupla valóban kétszeres részt jelentett a malombevételek felosztásánál (44, illetve 88 mérő – Számadáskönyv, 7–8.), azonban a veszprémi tizedkerület gabona- (69, illetve 115,5 kepe – Számadáskönyv, 10–11.) és borbevételei (451, illetve 685 köböl – Számadáskönyv, 12–13.) esetén már nem.

²⁵ Lásd például Számadáskönyv, 36.

²⁶ 1495–1506 között például, kisebb számítási hibákkal ugyan, de a gabona- és bortizedek alapján, a kilencedekkel és a negyedekkel csökkentett kanonoki részt (*simples*) kapta. 1507-től ugyan ez a számítási mód megváltozni látszik, de a tiszttartó jövedelmét nagyságrendi változás nem éri. Az *officialis* neve mellett általában a dupla kifejezés szerepel, amely akkor válik értelmezhetővé, ha jövedelmének összegét összevetjük a például az olvasókanonok duplájából részesülő sublector jövedelmével. Ezek megegyeznek. Ez alapján feltételezhető, hogy a második *simpla*, vagyis a dupla nagysága nem egyezett a *simplával*, annak általában kétharmada lehetett – és ezt csak a tizedekből számították, a kilencedekből és negyedekből nem.

A MALMOK BÉRBEADÁSÁBÓL SZÁRMAZÓ BEVÉTELEK

A malmokat a káptalan veszprémi uradalmában, követve a számadáskönyv 1524. évi bejegyzéseit, két csoportba oszthatjuk, kisebb és nagyobb malmokra. A megkülönböztetés alapja az egyes malmok mérőben megadott bérleti összege: a kisebb malmok egyikének bérlője sem fizetett negyven mérőnél többet. A legalacsonyabb mindössze két mérő, az átlagos bérleti összeg pedig tizenegyolc mérő körül alakult. A kisebb malmok közé tartoztak: Rátóton két,²⁷ Kádártán egy,²⁸ Peremartonban²⁹ az ún. *Wegmalom* illetve a Mohay Pál és örökösei által birtokolt malom, továbbá Paloznakon kettő,³⁰ Csapokon négy,³¹

²⁷ A rátóti malmok közül az egyiket a káptalan helybeli jobbágya, Herczeg Péter bírta, aki már a vizsgált időszak legelején feltűnt, mint 1495–1496 között az egyik rátóti malom bérlője. Ugyanő 1500–1503 között a másik malmot is bérbe vette, és 1506-tól a kódex végéig bérlője is marad annak a malomnak, mely után az összes többi malommal ellentétben nem pusztán természetbeli, hanem pénzbeli elszámolással is tartozik a káptalannak, nevezetesen egy forinttal illetve negyven kenyérral. Herczeg Péter bérleti szerződése: Számadáskönyv, 210–211. Az előbb már említett másik rátóti malom, az úgynevezett Gyulamalom nevével először 1506-ban találkozunk. Ez sokáig elhagyatottan állt, mígnem 1518-tól rátóti Kis Balázs jobbágy vette bérbe nyolc mérő gabona és a malom helyreállításának kötelezettsége fejében. Számadáskönyv, 112.

²⁸ A kádártai malom is több bérlő kezén fordult meg, mígnem 1503-ban Rajki Péter kanonok jutott hozzá huszonhárom mérő bérleti összeggel és helyreállítási kötelezettség terhével. Számadáskönyv, 84.

²⁹ Peremarton néhány szomszédos birtokkal együtt (Ösi, Berhida, Kovácsi) külön birtoktestet alkotott (lásd Számadáskönyv, X., illetve például 8.). Ennek tizedeit, tizednegyedeit és kilencedeit is néhány kivételtől eltekintve külön kezelték a többtől (1511–1512, 1516, 1518–1519-ben a peremartoni birtoktest természetbeni jövedelmeit nem számították külön. Számadáskönyv 153., 161., 193., 207., 214.). A káptalannak itt több malma is állt. Ezek közül kettőt számítottak a kisebbek közé, a kis- (molendinum nostrum parvum), illetve a Wegmalmot. Előbbi Mohay Pál jobbágy bérelte 1495 és 1514 között nyolc mérő ellenében, majd ugyanezt Varga Ferenc jobbágy immár tizenkét mérőért 1519–1533 között. A peremartoni Wegmalom 1495 és 1497 között Bíró Dénes és Varga Lukács jobbágyoknál szerepelt bérletben tizenegy-tizenhárom mérőért, majd még három évig megtalálható az összeírásban, de bérlő nélkül. Ezt követően 1501 és 1525 között nem tudunk róla, majd Kálozi Tamás bérelte nyolc mérőért az 1526–1533 közötti években. A peremartoni két kismalom összesített átlagos jövedelme évi húsz mérő gabona volt. Számadáskönyv 291.

³⁰ A paloznaki két káptalani malom két jobbágy, Illés (Illyési) Bálint és örökösei, illetve (Kis) Imre (fia) János és fiai bérelték, mindenkor huszonkettő mérőért. A két malom egyetlen évet leszámítva együttesen jelent meg a számadáskönyvben, 1505-ben Illés fia Máté bérelte az egyiket tizenegy, míg Imre fia Kis János a másikat ugyancsak tizenegy mérőért. Számadáskönyv, 104.

³¹ A csapaki malmok bérlőinek személye is hasonlóságot mutat a paloznaki malmokéhoz, nevezetesen ugyanaz a jobbágy vagy jobbágycsalád szerepelt a forrásban egy-egy malom bérlőjeként. Az első csapaki malmot Hegyi András özvegye, illetve fiai bérelték évi huszonkettő mérőért. Kivétel itt is az 1505. év, amikor is Nagy Tamás és Vince kapták meg bérbe a malmot, azonban nekik hatvankettő mérőben állapította meg a káptalan bérleti díjat, igaz, a csapaki második malommal együtt kellett ennyit fizetniük a káptalannak (Számadáskönyv, 104.). A következő évtől aztán ismét Hegyi András fiai bérelték a malmot a megszokott huszonkettő mérő összegért. A csapaki második malom bérlője 1495–1503 között Tamás fia Ambrus volt negyven mérőért. Ő azonosnak tekinthető a malmot 1506–1509 között harminckettő, 1510-ben negyven, majd 1511-től huszonkettő mérőért bérlő Molnár Ambrussal. (A malom 1495. évi bérbevevője Tamás fia Ambrus, illetve a malom jövedelmeinek elosztásánál Molnár

Nagypécselyen ismét csak két,³² Vászolyon pedig három malom.³³ A kisebb malmok jellemzően egy jobbágy vagy jobbágycsalád kezelésében voltak találhatóak. Ez a jelenség, vagyis a malmoknak a káptalan megbízható jobbágysai számára mintegy javadalomként történő kiutalása megfigyelhető a nagyobb malmok esetében is, itt azonban döntően már kanonokok voltak a malmok bérlői és haszonélvezői. Nem figyelhető meg ez a törekvés ugyanakkor a többi jövedelemtípus hasznosításánál. A tizedkerületek bérlői, illetve a természetben szedett jövedelmek kezelői két-három esztendőnél tovább nem maradtak meg egy-egy tizedkerület vagy település élén.

A nagyobb malmok közül Veszprém-ben a káptalan nem kevesebb, mint hat malommal bírt. A Korlátmalom³⁴ 1495–1501 között elhagyatott volt, míg 1502-ben Borhi Balázs somogyi főesperes³⁵ vette bérbe, azzal a kötelezettséggel, hogy a szükséges javításokat végrehajtja az épületen. E munkák elvégzését követően 1504–1519 között három mérőt tartozott adni a káptalannak. A malom valódi értékét jól mutatja, hogy azt 1520-ban különböző kanonokok előbb készázótven, majd 1521–1523 között kétszázhuszonöt, 1524-ben százhetvenöt, 1525–1526-ban százhetven, 1527-ben százhusz, végül 1528-ban száz mérő bérleti összegért bérelték.

A fürdő közelében (*ante balneum*) található malomnál is megfigyelhető a káptalan azon szándéka, mely szerint annak haszonvételét mintegy javadalom-

Ambrus szerepel, amely névváltozás névtani vizsgálatokhoz is nyújthat adalékot. Számadáskönyv, 5. és 7.) 1525-től a malmot Molnár Barnabás vette bérbe ugyancsak huszonkettő mérőért. A csopaki harmadik malmot Lantos Bálint és fiai hasznosították az egész korszakban, kivétel nélkül huszonkettő mérőért. A csopaki negyedik malmot, amely 1496-ban még romos állapotban volt („quartum molen-dinum ibidem adhuc non bene reformatum” – Számadáskönyv, 16.) 1499-től Mészáros Ambrus s később fiai vették bérbe, az első évben huszonkettő, később tizenegy mérőért. A csopaki malmok átlagos összjövedelmére évi hetvenhat mérőt számolhatunk.

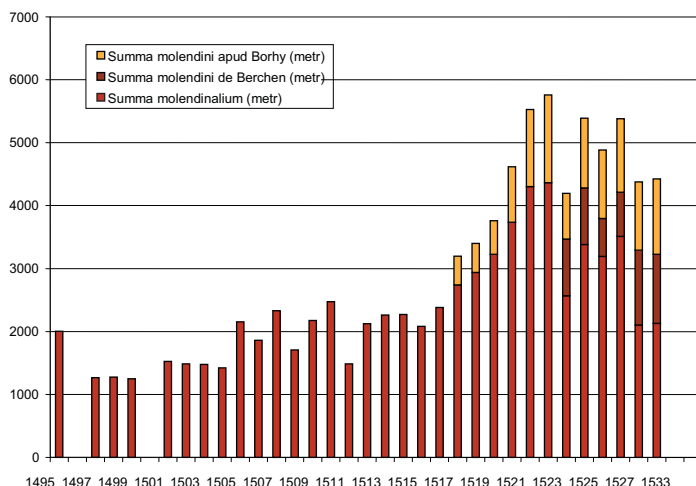
³² Nagypécselyen a két káptalani malom közül az elsőnél több bérlő is váltotta egymást, így Pósa Albert (1495), a Csapokról már ismert Mészáros Ambrus (1496–1498), Király György (1499), Máté Albert (1500–1506), Kozma Mihály és Imre (1507–1512), Verestői Bertalan (1513–1514), majd Király Bertalan 1515-től a korszak végéig. Mindannyian huszonhat mérőt fizettek a malom bérletéért. A nagypécselyi másik malmot Ányán Bálint és András, illetve 1533-ban Barnabás bérelte kettő mérőért. Nagypécselyen a káptalannak összesen huszonnyolc mérő bevétele származott a malmokból.

³³ A három vászolyi kismalom közül az első Sári Albert majd 1509-től Ambrus vette bérbe huszonkettő mérőért, a harmadik malmot Boldizsár jobbágy nyolc, majd 1512-től kilenc mérőért. A vászolyi második malomból 1511-ig Antal jobbágy, majd 1512-től Tóth János húzott hasznat húsz mérő bérleti díj fejében. Vászolyon a három malom legrosszabb esetben ötven mérő jövedelmet szállított a káptalannak.

³⁴ Elhelyezkedésére lásd VO, 92. és 144., értékére uo. a 142. és 144. oklevelet. A malomra vonatkozóan lásd még GUTHEIL, Árpád-kori Veszprém, 206–209.

³⁵ Fehérvári Borhi Balázs 1498–1519 között somogyi főesperes. SOLYMOSI-KREDICS, Veszprémi székeskáptalan.

Malombevételek

ként juttatták egy-egy kanonoknak, általában élethosszig. Mint látható volt, Borhi Balázs a Korlátmalmot kapta meg életére olyan kedvezményes bérleti összegért, amely a malom tényleges értékének jóval alatta maradt. A második, a fürdő közelében található malmot Polyáni János örkanonok³⁶ vette ki 1498–1506 között alig ötven mérő bérleti összegért. 1507-től kezdődően a javadalmas távoztával (vagy halálával?) a bérleti összeg háromszáz mérőre ugrott, majd folyamatosan csökkenve a korszak végén, 1527-ben százhárom mérőn állapodott meg, amely még így is csaknem kétszerese volt a Polyáni által fizetett összegnek. Két malom a számadáskönyv valamennyi bejegyzése szerint elhagyatottan állt a korszakban. Ezek Rezi Imre, illetve Zirci Antal kanonokok házai mellett található malmok voltak.³⁷

A számadáskönyvben e két malmot mindig a Nagy- vagy ennek latin nevéből (*maius*) származtatható Majosmalom követi.³⁸ A malmot a korszak elején, 1497–1508 között az ugyancsak veszprémi Kőmalommal (*Kewmalom*) együtt

³⁶ Polyáni János örkanonok 1484-ben, illetve másodízben 1495–1505 között, majd fehérvári főesperes 1505–1506-ban. Ezt követően neve többet nem szerepel a forrásokban. SOLYMOSI-KREDICS, Veszprémi székeskáptalan.

³⁷ A kanonoki házakra, illetve Veszprém későközépkori helyrajzára lásd például Gutheil, Mátyás-kori Veszprém, 14–17.; illetve Gutheil, Árpád-kori Veszprém, 182–212; TÓTH, Adalékok.

³⁸ Az általában molendium Maiusként, nagyobb malomként emlegetett malom először 1523-ban szerepel Majosként. Latin köznévi eredetű szóból kialakuló magyar tulajdonnév nyelvészeti ritkaság. Számadáskönyv, 249.

Kortói Mátyás kanonok³⁹ bérelte, bár az általa fizetett együttes bérleti összeg, kétszázhuszonhét, illetve kétszázharminchárom mérő nem tekinthető oly mértékben kedvezményesnek, mint Borhi vagy Polyáni esetében.

A Majosmalmot Petri Miklós kanonok,⁴⁰ majd olvasókanonok egyedül bérelte 1510–1524 között mérő bérleti díj fejében; ugyanakkor a Kőmalom 1509–1513 között elhagyatott volt, majd Vitéz Miklós⁴¹ vette bérbe 1514–1523 között, kezdetben húsz, majd száz mérő feletti összegért. 1525-től ismét Petri Miklós bérelte a két malmot, ezúttal Merlini Jakabbal⁴² együtt az első évben négyszáz, majd később háromszáz mérő gabonáért.

A veszprémi nagyobb malmokból együttesen a káptalan a kiemelkedően jó 1522. évben összesen hétszázhetvenkilenc,⁴³ a leggyengébbnek számító 1499. évben kétszázhetvenhét mérő⁴⁴ gabona bevételt oszthatott fel tagjai között.

Bogárfalván⁴⁵ a káptalan két malommal bírt, ezeket kivétel nélkül együttesen adta bérbe. 1495–1499 között Jakab örsi prépost⁴⁶ az első évben ingyenesen, majd kilenc mérő, 1500–1504 között Szentmihályfalvi Antal⁴⁷ az első évben százötven, utána kétszáz mérő, majd 1505–1518 között Borhi Balázs kétszáz és kétszázötven mérő közötti összegért vette bérbe ezeket. 1519-től különböző kanonokok bérelték egy-egy évre az itteni malmokat, a bérleti összegek százhetvenöt és ötszázhárom (!) mérő között mozogtak.

Ugyancsak két malmot birtokolt a káptalan (Király-)Szentistvánon. Az egyik szinte az egész korszakban elhagyatottan állt, bérleti díjat csak 1495–1496-ban szedett itt a káptalan, negyvennégy, illetve ötven mérőt. A szentistváni másik malmot 1497–1517 között a káptalan egyik helybéli, Sáfár Antal nevű jobbágya bérelte, jellemzően évi száz mérő gabonáért. A köztudatban oly mértékben összekapcsolódott e malom és bérlőjének személye, hogy 1518-ban már *Saphar-*

³⁹ Kortói Mátyás veszprémi kanonok 1476–1508. SOLYMOSI-KREDICS, Veszprémi székeskáptalan, illetve SOLYMOSI, Könyvhasználat, 108.

⁴⁰ Petri Miklós veszprémi kanonok 1509–1515, olvasókanonok 1516–1528. SOLYMOSI-KREDICS, Veszprémi székeskáptalan.

⁴¹ Vitéz Miklós veszprémi kanonok 1510–1520, budai főesperes 1521–1523. SOLYMOSI-KREDICS, Veszprémi székeskáptalan.

⁴² Merlini Jakab (Iacobus de Merlinis) veszprémi kanonok 1524–1528. SOLYMOSI-KREDICS, Veszprémi székeskáptalan.

⁴³ Számadáskönyv, 238.

⁴⁴ Számadáskönyv, 50–51.

⁴⁵ Bogárfalva vagy Bogárfölde; elpusztult település a mai Veszprém északi részén. VMRT, 255.

⁴⁶ Darányi Jakab örsi prépost 1489–1496 (a számadáskönyvben 1499-ig). SOLYMOSI-KREDICS, Veszprémi székeskáptalan, illetve Bedy, Felsőörsi prépostság 56–59.

⁴⁷ Szentmihályfalvi Antal veszprémi kanonok 1495–1507. SOLYMOSI-KREDICS, Veszprémi székeskáptalan, illetve Bedy, Felsőörsi prépostság 56–59.

molna-ként találkozhatunk vele a számadáskönyvben.⁴⁸ A szentistváni első, elhagyatott malomnál 1502-ben a számadáskönyv megjegyezte, hogy azt Sáfár Antal, ha akarja, rendbe hozhatja.⁴⁹ Sáfár Antal után 1518-tól a bogárfalvi malmokhoz hasonlóan, változó bérlők, de mindig kanonokok, fizettek magasabb bérleti díjakat, száz és négyszázötven mérő között.

(Pap-)Keszi, ahonnan a káptalan egyébként legtöbb gabonabéli jövedelmét is húzta, az itteni négy malom révén szintén elsőrangú bevételi forrást jelentett. A három malmot két év kivételével (1495, 1497) együttesen adtak itt bérbe. Leghosszabb ideig Jakab zalai főesperes⁵⁰ bérelte őket 1498–1514 között, rendszerint négyszázhatvan, illetve hétszáz mérőért – alkalmanként a káptalan a malmokon végzett kisebb javítások miatt a bérleti összeget kétszáz, illetve ötszáz mérőre mérsékelte. Ezt követően ismét több kanonok bérelte az itteni malmokat hosszabb-rövidebb ideig és, hasonlóan a korábbiakban tapasztaltakhoz, megemelt a bérleti összegért, kilencszáz és ezerhétszázhusz mérőért.

A Papkeszin található negyedik malmot Borhi Balázs somogyi főesperes adományozta még 1517 előtt a káptalannak, amelyet a főesperes valószínűleg 1519-ben bekövetkezett halála után neveztek el *Borhy* malomnak.⁵¹ Az újlag birtokba vett malom egymaga eredményezett annyi jövedelmet, mint a három másik helyi malom összesen. Kezdetben négyszázhatvan, de a kiugróan jó 1522-es esztendőben ezerhetven mérőt fizettek bérlői a káptalannak.

A peremartoni két kisebb malomról már korábban esett szó. A káptalan azonban három további, nagyobb malmot is bírt a településen, illetve környékén, amelyek nagyságrendileg körülbelül ugyanannyi hasznót hajtottak a kanonokoknak, mint a négy papkeszi malom együttvéve. E három peremartoni nagyobb malom neve ismeretes; kettő arról a településről kapta, ahol állt, így ismerjük a Bercsényi- és a Kovácsi-malmot, valamint a peremartoni Kőmalmot.⁵² A malmokat számtalan jobbágy és kanonok is bérbe vette a számadáskönyv szerint, hosszabb

⁴⁸ Számadáskönyv, 205.

⁴⁹ „*Primum molendinum nostrum in Zentisthwan desertum est, et commissum est domino Anthonio Saffar, si voluerit, restauraret.*” Számadáskönyv, 74.

⁵⁰ Brassói Jakab zalai főesperes 1486–1510 (a számadáskönyvben 1514-ig). SOLYMOSI–KREDICS, Veszprémi székeskáptalan.

⁵¹ A malom 1517-ben tűnik fel a számadáskönyvben mint „*donatum (ti. molendinum) per dominum Blasium Borhy archidiaconum Simigiensem.*” 1519. július 13-án, Antiochiai Szent Margit napján, vagyis a káptalani tisztújítás alkalmával a számadáskönyvben már Borhi-malomként szerepel, tehát a főesperes az év első felében hunyhatott el. Számadáskönyv, 197., 213.

⁵² A peremartoni birtoktest, mint fentebb látható volt, külön kezeltetett. A Bercsényi-malom az elpusztult középkori Bercsény településen állt, ma, hasonlóan a Kovácsi-malomhoz, Berhida településen kell keresni nyomait. Peremarton ugyancsak a mai Berhida része. VMRT 67–69. A Kovácsi-malom más néven Korthyor-malom. Számadáskönyv, 271.

ideig, 1497–1504 között azonban csak János veszprémi segédpüspök és nándor-fehérvári püspök⁵³ kétszáz mérőért. Az öt követő bérlők hattól hétszáz mérőt fizettek bérleti összegként, majd ez a summa 1522-ben kétezer-tíz mérőre ugrott fel, és még a korszak végén, 1528-ban is ezernégyszáz mérő jövedelmet hozott.

A fenti harminckét malom mellett további két elhagyott malomról emlékezik meg a számadáskönyv, egyről Bakonyherenden,⁵⁴ illetve Kövesden.⁵⁵

A malmokból befolyó jövedelmek alakulását az 1. ábra szemlélteti.⁵⁶ A számadáskönyvben a malmok bérbeadását rögzítő feljegyzések után összesítették az innen befolyó jövedelmeket, a számítások általában pontosak. Ezt követően meghatározták a nagyprépostra és a többi kanonokokra eső jövedelmi hányadot, majd településenként és malmonként elosztották a malmok kezeléséből, bérbeadásából származó jövedelmeket. A malmokból befolyó jövedelmek 1517-től kezdődően emelkedő tendenciát mutatnak, az 1495–1516 közötti átlagos ezernyolcszátötven mérős értékről 1517–1528 között átlagban négyezerötszázhetvenhat mérőre emelkedett. Pozsonyban 1473–1478 között húsz dénárt, a Csallóközben 1492-ben tizenhét dénárt fizettek a búza mérőjéért.⁵⁷ A számítási hibák és az árak változásának figyelembevételével, pusztán nagyságrendileg megbecsülve a veszprémi káptalan malmokból húzott jövedelmét, a csallóközi alacsonyabb, de időben közelebbi árral számolva a két vizsgált időszakban ez az összeg körülbelül háromszáztizennégy, illetve *hétszázhetvennyolc magyar aranyforintra* volt tehető. Az emelkedés közel két és félszeres, igaz, az 1533-as érték már inkább az első időszak átlagához közelít.

⁵³ János fehérvári főesperes, segédpüspök 1495–1504. SOLYMOSI-KREDICS, Veszprémi székeskáptalan.

⁵⁴ A mai Herend település határában található. VMRT 105–106.

⁵⁵ A mai Csopak területén. VMRT 80.

⁵⁶ Az ábrán követtem a számadáskönyv adatait, vagyis a bercsenyi és a Borhi-féle malmot külön összegként használtam fel a számításban.

⁵⁷ Pozsonyi árakra lásd DF 277094-6, a csallóköziekre DF 244129. Idézi: Nógrády, Adóterhek, 460. Megjegyzendő hogy 1518-ban az ország másik felében, Ónodon, egy köből búza ára már 28,57 dénár-ra emelkedett. Vélhetően tehát a számításokban használt 17 dénárnál a korszak második felében Veszprém-ben is magasabb lehetett a búza ára, és ezzel párhuzamosan a káptalan bevételei is, azonban az összehasonlíthatóság végett maradtam a korábbi árnál. Utóbbi ár-ra lásd NÓGRÁDY, Napszámbér, 111.

A TIZEDKERÜLETEKBŐL SZÁRMAZÓ KÉSZPÉNZ-JÖVEDELMEK

A káptalan egyik legfontosabb bevételi forrása saját birtokaiból származó természetbeni jövedelmek és földesúri haszonvételek mellett⁵⁸ a rá eső tizedekből származott. A veszprémi tizedkerületen⁵⁹ kívül, ahol természetben történt a jövedelmek begyűjtése, a többi kerületben bérbeadás útján jutott hozzá a káptalan a rá eső tizednegyedekhez, illetve, ahol volt, tizedekhez. A tizedekből származó jövedelemhez a káptalan egyébként a püspökség javadalmainak és birtokainak Árpád-kori megosztása után jutott.⁶⁰ Általános gyakorlat szerint a beszedett tizedek negyede illetve az egyházmegye papságát, beleértve a káptalanokat is, amelyen a veszprémi kanonokok fele-fele arányban osztoztak a plébánosokkal. A közeli Győr esetében viszont a tizednegyedekből három rész illetve a káptalant, és csak egy az egyházmegye alsópapságát.⁶¹

A veszprémi egyházmegyében a tizedkerületi (tizedkés, *cultellus*) beosztást kiválóan nyomon lehet követni a számadáskönyv tized(negyed) bérbeadásokat rögzítő adatsorain. Ezek szerint tizedkerületek voltak: Budakés, a gyermelyi Nagy- és Kiskés, Vértés(Mór-)kés, Lepsénykés, Bakonykés, amely 1507-től Pere- és Beréndkésre vált szét,⁶² a somogyi Apollináriskés,⁶³ Fokkés, a gyakran együttesen kezelt Nagy-, Kis-, Tard-, Segesd- és Zalakés, „9 plébános”, a zalai Tapolca- és Novakés, a legkésőbb 1506-ra három részre, a Keszthely-, Szentgrót- és Rennekésre felbomló Erekkés,⁶⁴ Rigyáckés, Szepetnekkés, az 1503-ban ez utóbbiból ki-

⁵⁸ Ezek általában a census, kilenced, hídvár, halastavak és vásárok haszna, mortuarium, hegyvám (tributum), végrendeleti hagyatékok és büntetéspénzek voltak. BEDY, Győri székeskáptalan, 40.

⁵⁹ „in dicatione maioris cultelli” – Számadáskönyv, 12.

⁶⁰ A püspökök az eredetileg egységes székesegyházi vagyon egy részét átadták káptalanjaiknak, amelyek ezt követően már önállóan is kaptak adományokat az uralkodótól és magánszemélyektől. Legbiztosabb jövedelmi forrásnak a tized számított; ezt az átengedett, s így káptalani tulajdonba került birtokokon, illetve az olyan püspöki birtokokról szedtek a káptalanok, amelyeknek csak tizedeit engedte át a püspök. RÁCZ, Magistratus, 177-178.

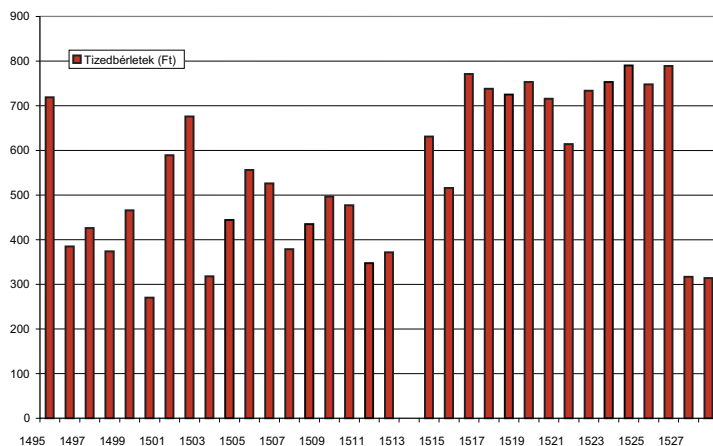
⁶¹ Solymosi, Mortuarium, 550. Egerben a püspököt csak fele rész illetve meg, negyed rész jutott az egyházak fenntartására és ugyancsak ennyi az egyes templomok rectorainak, tehát a teljes tized felét az egyházmegye papsága élvezhette. Erdélyben ugyanakkor a helyi papság a főesperessel kényszerült osztozni a tizednegyeden. RÁCZ, Magistratus, 160-163.

⁶² 1506: „*quartas nostras cultelli Bakonkes partim de pertinentiis Berend... et partim de pertinentiis Pere*” – Számadáskönyv, 113.; és 1507: „*quartas nostras Berendkes... quartas nostras Perekes*” – Számadáskönyv, 125.

⁶³ Lásd SOLYMOSI magyarázatát a mutatóban, Számadáskönyv, 337.

⁶⁴ Holub ezt a változást 1503-ra teszi, vélhetően Szentgrót alapján, amely ekkor jelenik meg a számadáskönyvben először, azonban itt még Keszthely és Rennek egyetlen tételként szerepel (*quartas nostras Rennekes et Keszthelkes*). 1504-ben ismét Erekkés szerepel, az 1505-ös évből hiányzik a tizedkerületek bérbeadására vonatkozó összeírás. 1496-ban Erekkés két tételként jelenik meg, egyik „*quartas nostras partium Erekkes circa Zenthgyrolth*,” másik „*quartas nostras partium Erekkes circa Keszthel et Rennek*.” Számadáskönyv, 17.

Tizedbérletek (Ft)

váló Kapornakkés,⁶⁵ valamint az 1513-tól megjelenő Tétény- és Szentendrekés.

Ezt a kerületi beosztást erősíti meg az 1524-es veszprémi püspöki urbárium is.⁶⁶ Ebben ugyanakkor nem szerepel Rigyác- és Apollináriskés. Előbbi esetben a magyarázat az lehet, hogy a számadáskönyv bejegyzései szerint e kerületnek a tizedei a káptalant illették.⁶⁷ Gyórhöz⁶⁸ és Esztergomhoz⁶⁹ hasonlóan tehát a veszprémi káptalannak is jutott a püspök jóvoltából teljes tizedkerületi jövedelem. Utóbbi vélhetően Szent István királyunk ismert rendelkezése miatt hiányozhatott a püspöki urbáriumból, amely a somogyi tizedeket a megyéspüspökökkel szemben a pannonthalmi apátságnak juttatta. Ugyancsak a káptalant illető tizedekről lehet olvasni a számadáskönyvben a Mór- és Erekkés esetében, azonban, ahogy az az alábbi táblázatban is látható, mind Vértes (Mór), mind az Erekkésből kivált Keszthely-, Szentgrót- és Rennekkés is megtalálhatóak az urbáriumban.

Összevetve az urbárium és a számadáskönyv azon tizedkerületekre vonatkozó magyar aranyforintban számolt bérleti összegeit, amelyek mindkét összeírásban szerepelnek, a következő adatsort kapjuk:

⁶⁵ 1502: „*quartas nostras Kapornakes et Zepethnekes*” – Számadáskönyv, 76.; 1503: „*quartas nostras Zepethnekes... quartas nostras Kapornokes*” – Számadáskönyv, 86.

⁶⁶ Urbárium 87.

⁶⁷ Lásd az egyes éveknél a *conductio*-kat, illetve Rigyáckés esetében az 1496. évet záró bejegyzést:

“*capitulum ecclesie Wesprimiensis in Rygyachkees perpetuo habet puram decimam cum media quarta*” – Számadáskönyv, 24.

⁶⁸ BEDY, Győri székeskáptalan, 221.

⁶⁹ Esztergomi jegyzőkönyv, 18.

Kerület	Urbárium	Számadáskönyv	Különbség (szorzó)
Tétény	200	33	6,06
Magnum Foliatum	600	250 ⁷⁰	3
Nándor	150		
Gyermely	400	80	9,18
Szentendre	125		
Bogdán	150		
Rossz-sziget	60		
Vértess	150	28	5,36
Kapornak	300	40	7,5
Nova	200	20	10
Szepetnek	200	108	1,86
Tapolca	100	10	10
Rennek	(hiányzik)	6	-
Keszthely	200	32	6,25
Szentgrót	140	22	6,36
Lepsény	200	12	16,67
Pere	25	4	6,25
Berénd	25	4	6,25

Az ugyanazon tizedkerületekből származó püspöki és a káptalani bevételek között átlagosan 7,3-szeres a különbség, azonban ha eltekintünk a budai tizedkerületre vonatkozó adatoktól, még tovább, 7,645-szeresre nő a különbség. Elméletileg a püspöknek jutó tized és a káptalannak a plébánosok fele részének levonása után jutó fél-tizednegyed (a tized nyolcada) közötti különbségnek nyolcszorosnak kell lennie, amitől, a számítási hibákat is megengedve, nem jár távol ez a számítás.

Mértékét tekintve a tizedbérbeadásból származó jövedelmek esetében a malombérlet-bevételekhez hasonló tendencia, vagyis a jövedelmek növekedése és az 1520-es évek elejére eső csúcspontja figyelhető meg. A vizsgált időszakban átlagosan ötszáznegyvennyolc forint jövedelmet könyvelhettek el a *divisorok*. Amíg azonban az 1495–1516 közötti időszakban átlagosan *négyszázhatvenhét forint* bevétel származott a tizedekből, addig 1517–1528 között ez a szám már közel *hatszázhatvanöt forint*, még úgy is, hogy az utolsó két évbeli összeg együttesen sem éri el a megelőző évek átlagát. A különbség okai között azonban világosan

kell látni azt is, hogy három év kivételével (1499, 1501, 1502) a budai *cultellus* jövedelmei, nyilvánvalóan valamilyen számításbeli különbség miatt, nem a későbbiekben jellemző érték, kétszázötven forint körül alakultak. A két időszak átlaga között is nagyjából ennyi a különbség. Ugyanakkor valamelyes emelkedés azért megállapítható a fenti három év átlaga (ötszázhetvenhét forint) és a mondott hatszázhatvanöt forint között.

Ami az egyes tizedkerületek gazdasági erejét illeti, az említett budai tizedkerület még úgyis messze a legjövedelmezőbb – átlagosan száznyolcvanhárom forintért veszik bérbe –, hogy a fentebbi két időszak közül a korábbiiban még vélhetően más számítást alkalmaztak bérleti összegének megállapításakor. A megoldás kulcsa itt esetleg az lehet, hogy külön-külön könyvelték el a kerületből befolyó gabona- és borjövedelmeket. Ezt jól példázza az 1495. évben látható eset, amikor a budai gabonatized után huszonhat, míg a bortized után kétszáznyolcvanhárom forint bérleti összeget oszthatott fel a káptalan.⁷⁰

A későbbiekben általában csak egy összeg szerepel a budai kerület esetében, ezek pedig vagy egyik, vagy másik tételhez állnak közelebb, ennélfogva a fentebbi példában jellemző értékként említett kétszázötven forint körüli összeg jó eséllyel a teljes, gabona- és borbevételt jelenthette – ahogy egyébként más kerületeknél sem jelölték külön az egyes terményfajták után húzott hasznót.

Egy-egy tizedkerület átlagosan közel huszonnégyszáz forint éves bérleti összegért került a társadalom legkülönbözőbb csoportjaiból származó bérelőkhöz. Átlagon felüli jövedelmezőséggel bírtak Vértes-, Apollináris- és Rigyáckés, azonban ezekből, mint látható volt, a káptalan a tizedeket is beszedhette. Ugyancsak negyven forint körüli átlagos értéket képviselt a gyermelyi tizedkerület, amely központjában a püspökségnek volt birtokközpontja.⁷¹

A bérlők között megtalálhatóak a káptalan helybéli jobbágjai, az egyes oszlopos- és mesterkanonokok, de a szabad királyi városok – elsősorban Buda – polgárai és országos méltóságok is előfordulnak a bérlők között.⁷² A malombérbeadásokhoz hasonló, az egyes tizedkerületeket javadalmakként történő kezelése, vagyis több éves megszakítás nélküli bérleti viszonyokra nincs példa. Mindössze a káptalan budai *procuratora*, Miletinci Antal⁷³ élvezte hosszabb időn keresztül, 1495–1506 között a gyermelyi kisebb tizedkerületnek az időszakban nem szám-

⁷⁰ „*Quartas frugum cultelli Budensis... Quartas vinorum cultelli Budensis...*” – Számadáskönyv, 5.

⁷¹ Urbárium, 10.

⁷² Szapolyai János erdélyi vajda 1521-ben és 1523-ban vette például bérbe Kapornakkés tizednegyedeit. Számadáskönyv, 228., 248.

⁷³ Miletinci János 1494–1495 között volt örkanonok, vélhetően neki volt rokona a káptalan ügyeinek budai intézője. SOLYMOSI–KREDICS, Veszprémi székeskáptalan.

szerűsített jövedelmeit, azonban ez, ahogy az 1507-es jegyzékből kiderül, egészen minimális összeget, négy forintot jelentett,⁷⁴ tehát nem nevezhető számottevő javadalmazásnak.

A GABONANEMŰEK JÖVEDELMEI

A divizorok minden egyes évben⁷⁵ külön-külön összesítették az egyes településekről befolyt tized-, kilenced- és tizednegyedgabonát és bort. A káptalan Veszprém környéki birtokairól, a veszprémi nagyobb tizedkerületből természetben szedte be a jövedelmeket; ahogy korábban látható volt, a tizedet és egyéb földesúri járadékokat pénzben a távolabbi tizedkerületek településeiről szedett. A három fennmaradt készpénzbeli bevételekről készült jegyzék alapján kiderül ugyanis, hogy a nagyberényi és a merenyei uradalmakból származó jövedelmek is pénzben kerültek a káptalanban felosztásra.⁷⁶

A gabonabevételeket a káptalan két részletben kezelte. Külön összesítették a Peremartonból és a környékbeli falvakból (Berhida, Kovácsi, Ősi),⁷⁷ és külön a tizedkerület többi, a Balaton-felvidéken szórtan elhelyezkedő birtokaiból származót. Míg az előző négy településen mind a tized, tizednegyed és a kilenced is megillette a káptalant, addig a veszprémi *cultellus*-ban a tizedekből közel hetven településen részesült,⁷⁸ s ezek jó részében a tizednegyedekből is, a kilencedeket pedig csak tizenhét településen szedte be.⁷⁹ Az 1524. évi urbárium szerint a káptalan a püspök földesurasága alá tartozó néhány településről is beszédhetette a tizedeket, így Berhidáról, Csicsóról, Erekről, Füredről, Hajmáskérrel, Herendről, Nyirádról, Ősiből, Szentantalfáról és Szentjakabfáról.⁸⁰

⁷⁴ Számadáskönyv, 124.

⁷⁵ Az 1500. és az 1509. év kivételével, amely évek számadásai nem kerültek be a kódexbe. Számadáskönyv, 63., 141.

⁷⁶ Például: „*pecunie sextales de... decime frugum de Merenye*”; „*pecunie simplales... de quartis frugum in pertinentiis Merenye et Naghberen*”, stb. – Számadáskönyv, 48.

⁷⁷ Számadáskönyv, X., és először 1497-nél: Számadáskönyv, 29.

⁷⁸ Ezek: Ábrahám, Alsóörs, Apáti, Áracs, Árokfő, Aszófő, Bánd, Barnag, Billege, Bogárfalva, Csányfalva, Csátár, Csepely, Csicsó, Csomkeszi, Csupak, Csóta, Deáki, Dobos, Fajsz, Füred, Hajmáskér, Henye, Herend, Horki, Kádárta, Kék, Keszi, Kisberény, Kiskál, Kispécsely, Kohár, Kolontár, Leányfalú, Lovas, Mencshely, Mesteri, Mindszentkál, Miske, Nagypécsely, Nagyvázsony, Németi, Nyirád, Óbudavár, Örvényes, Paloznak, Patony, Pölöske, Raposka, Siske, Sümeg, Szék, Szentantalfa, Szentbékál, Szentberekfalva, Szentgál, Szentistván, Szentjakabfalva, Szentpéterdörgicse, Szőlős, Tót-vázsony, Udvari, Vámos, Vászoly, a veszprémi Szentkatalinszeg, Vöröstó. Számadáskönyv, 19–20. A települések listájára lásd még LUKSICS J., Veszprémi káptalan, 15.

⁷⁹ Alsóörs, Aszófő, Billege, Bogárfalva, Csupak, Fajsz, Kádárta, Keszi, Kisberény, Kiskál, Kispécsely, Kövesd, Paloznak, Rátót, Szőlős, Nemespécsely, Vámos, Vászoly, Veszprém. Számadáskönyv, 20.

⁸⁰ Urbárium, 26., 46., 100., 27., 35., 41., 101., 37., 44., 47. Erekek falu tizedei ugyanakkor nem itt, hanem a

Utóbbi tizenhét falu, illetve a püspöki székhely káptalani részének tized-, kilenced- és tizednegyed terményeredményei vizsgálata alapján a legtöbb jövedelmet (Pap-)Keszi település szolgáltatta, átlagosan százhatvanöt kepe gabonát, és ugyancsak közel az átlagérték (hatvanöt kepe) dupláját fizette be Paloznak (száz-tizennyolc kepe) és Csopak (százharmincnégyszáz kepe) is. Keszi esetében már láthattuk, hogy az itt található káptalani malmok is jól jövedelmeztek.

A gabonabevételek összege is kismértékű emelkedést mutatott 1495 és az 1520-es évek eleje között, majd ezt követően, 1523-tól az összesített átlag (évi kétezer-hétszáznyolcvannyolc kepe) alá csökkent a bevétel. Ha korábbiakhoz hasonlóan két részletben vizsgáljuk a terméseredményeket, még kézzelfoghatóbbá válik ez a folyamat, még ha nem is oly mértékben, mint a malomjövedelmek vagy a tizedbérbeadások esetében. Az első, 1495–1516 közötti időszakban kétezer-hétszázötven kepe, ezt követően kétezer-kilencszázharminckettő kepe volt az átlag, tehát a növekedés 9,2 százalékos volt. Peremarton és környéke esetében ugyancsak ez az irány figyelhető meg. Itt átlagosan háromszázötvennyolc kepe gabona bevételt könyvelhet el a káptalan, amely az első időszak háromszázhuszonnyolc kepejéről emelkedik az utolsó másfél évtizedre háromszázkilencvenhat kepe (18 százalékos növekedés). Mivel Peremarton esetében mindössze négy település adatait szükséges vizsgálni, szemben a másik adatsor tizenkilenc falvával, a előbbinek vizsgálata éppen a kevesebb település miatt kisebb hibalehetőséget jelent. Ezt figyelembe véve a megállapított 18%-os peremartoni növekedés közelebb lehet a valóságos változásokhoz.

Nógrády módszerét követve a kepet másfél pozsonyi mérőre, a pozsonyi mérőt tizenhét dénárba átszámolva,⁸¹ az átlagos, kétezer-hétszáznyolcvannyolc kepet figyelembe véve az évente bevételezett gabona a káptalan számára körülbelül *négyszázhetvennégy forintot* jövedelmezett. A két vizsgált időszakra bontva ez az összeg *négyszázhatvanegy és négyszázkilencvennyolc forintot* jelent.

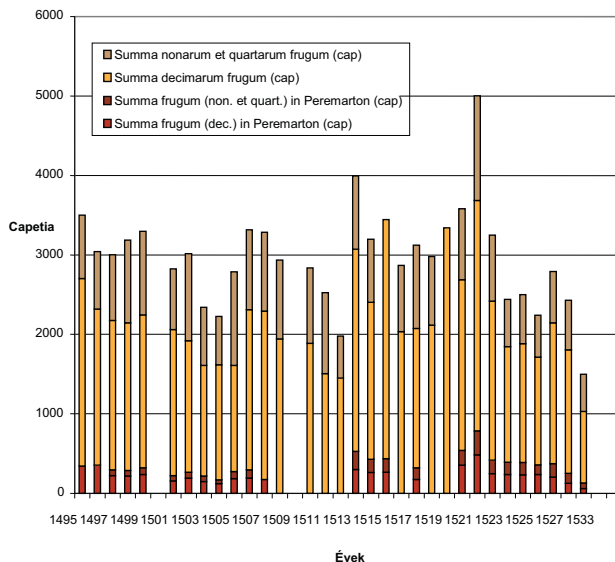
BORBÓL SZÁRMAZÓ JÖVEDELMEK

A borokból származó jövedelem a gabonával szemben ugyanakkor már kevesebb település között oszlott meg. A Balaton-felvidék régi bortermő vidék ma is; a káptalan már a XI. századtól fogva bizonyosan élvezte az itteni szőlőkből befolyó hasznot.

tizedkerületek bérbeadásai között találhatóak meg. Ereik tehát kétszer, egyszer mint falu, egyszer mint kő és szerepel egy adott év tizedbérbeadásainak számbavételekor.

⁸¹ NÓGRÁDY, Adóterhek, 460.

Gabonabevételek

Guden királyi vitéz 1079 körülre datált végrendeletében többek között tizenegy szőlőt hagy kifejezetten a káptalanra,⁸² innen eredetezhetjük a káptalan itteni szőlőbirtoklását. Tizedet a káptalan huszonnyolc településen,⁸³ tizednegyedet valamivel kevesebben, míg kilencedet ezek alig felében, tizenegy faluban szedte.⁸⁴ Ugyancsak a káptalant illette utóbbi falvak hegyvámja, *tributuma* is.

A borokból származó jövedelem azonban, az eddigi bevételek mértékével ellentétben, nem mutat egyértelmű növekvő vagy csökkenő tendenciát. A számadáskönyv adatai alapján átlagosan tizenhatezer-nyolcszázkilencvenhat köből bor bevétellel számolhat a káptalan, azonban ez az első két évtizedben még átlagban tizenhétézerháromszáz, míg az utolsó másfél évtizedben tizenhatezer-kétszáznyolcvankilenc köblöt jelent. A borjövödelmek esetében a különbségek is sokkal nagyobbak két egymást követő év esetében; a szélső értékek 1518 és 1519

⁸² „*Hic autem, que dedi sancto Michaeli, non ad servitium episcopi, sed fratrum*” – Kiadására legújabbban VO 2. oklevél.

⁸³ Ábrahám, Apáti, Árokfő, Aszófő, Barnag, Csányfalva, Csicsó, Csomkeszi, Füred, Henye, Herend, Kék, Kisberény, Kiskál, Kispécsely, Kövesd, Nagypécsely, Óbudavár, Örvényes, Raposka, Siske, Szentantalfa, Szentberekfalva, Szentjakabfa, Szőlős, Udvari, Vászoly, Vöröstó. Lásd például Számadáskönyv, 12.

⁸⁴ Ábrahám, Aszófő, Csányfalva, Kisberény, Kiskál, Kispécsely, Kövesd, Nagypécsely, Raposka, Szőlős, VÁSZOLY. Számadáskönyv, 12.

között figyelhető meg, előbbi esetben harminckétezer-hétszázötven, utóbbi esetében nyolcezer-háromszázhuszonhét köből bort oszthatott szét a káptalan tagjai között. Ez valamivel több, mint 74 százalékos csökkenést jelent.

A borból származó jövedelem forintra a következőképp számolható át. A borbevételek maximuma egy hordó bort 100 köböllel számolva,⁸⁵ egy hordó bor árát tíz forinttal véve⁸⁶ a átlagosan *ezerhatszáznyolcvankilenc forint* körül alakulhatott. Más számítások szerint egy hordó bor négyszáznyocvan budai iccének felelt meg, és nyolc budai icce tett ki egy köblöt. A köből aXVI. század közepén bekövetkező differenciálódása előtt 8,484 litert tehetett ki,⁸⁷ ennek megfelelően egy hordó valamivel több, mint ötszáz liter és egyben nyolcvan budai köből űrtartalmú lehetett. Az egri püspökség XVI. századi számadáskönyve tanúsága szerint a bor hordónkénti ára 4,5–10 forint körül mozgott, általában inkább a nyolc forint körüli ár volt megfigyelhető.⁸⁸ Utóbbi adatokat (nyolcvan köblös hordó, nyolcforintos hordónkénti ár) figyelembe véve ismét csak *ezerhatszáznyolcvankilenc forintos* bevételi összeg kalkulálható. Vélhetően nem járunk messze tehát a valóságtól, ha ezt az összeget fogadjuk el az átlagos évi borbevétel értékének.

KÉSZPÉNZBELI BEVÉTELEK

A káptalan éves bevételeinek megállapításában felhasználható még a számadáskönyvben összesen három alkalommal (1497, 1498, 1519)⁸⁹ feljegyzett készpénzbeli bevételek jegyzéke. Ezek a számadáskönyvben minden esetben a három fentebbi évben a számadások és jövedelemjegyzékek utolsó elemét, a bortizedek felosztását követően találhatóak meg. A többi évben más módon, valószínűleg külön kötetben rögzíthették ezeket, azonban szerencsés módon három ízben ezeket a *divisorok* fennmaradt kötetébe is bemásolták. Ezek a készpénzbevételi jegyzékek tartalmazzák a káptalan földesúri jogon szedett rendes (*census*) és rendkívüli (*taxa extraordinaria*) jövedelmeit, valamint a hadakozópénzt (*pecunia exercitua-lis*). Szintén tartalmazzák azonban az egyes tizedkerületekből befolyó tized- és tizednegyed-jövedelmeket is, így az ilyen jogcímen befolyt összegek levonása után – mivel azok már egyszer figyelembe vették – a következő összegek maradnak:

⁸⁵ HOLUB, Dunántúli nagybirtok, 41.

⁸⁶ NÓGRÁDY, Adóterhek, 453.

⁸⁷ LEDERER, Űrmértékek, 318.

⁸⁸ ESTEI Hippolit számadáskönyve, 8., 10. illetve 356.

⁸⁹ Számadáskönyv 35-37., 47-49., 216-217.

Év	Összes pénzbeli jövedelem	Tizedek, tizednegyedek nélkül	Arány
1497	1110	742	67%
1498	374	240	64%
1519	526	431	82%

Figyelembe véve, hogy az 1497. évi jegyzék a legrészletesebb – ez öt alkalommal számolja össze a pénzbeli jövedelmeket, míg az 1498-as négy, míg az 1519-es már csak egy alkalommal –, és mivel nincs okunk feltételezni, hogy más években ne szedtek volna hadakozópénzt és különösen földesúri járandóságokat, *minimum hétszáz forint* bevétellel itt is számolhatunk. A számítást erősíti az is, hogy abból a két esztendőből, amikor nem csupán egyetlen ünnepnap kapcsán leszámolt összegeket ismerünk, a jövedelmek közel azonos százaléka olyan (67 és 64 százalék), amelyet korábban nem vettek számításba. Az 1519-es év ennél magasabb, 82 százalékos adata itt figyelmen kívül hagyható. Alátámasztja még ezt a feltételezést a korábban megállapított emelkedő malombérleti és gabonatizedbeli, illetve a legalábbis stagnáló bortizedbeli jövedelmek magyar aranyforintra átszámolt összegei, vagyis a készpénzjövedelmek 1497-hez képest biztosan nem romlottak.⁹⁰

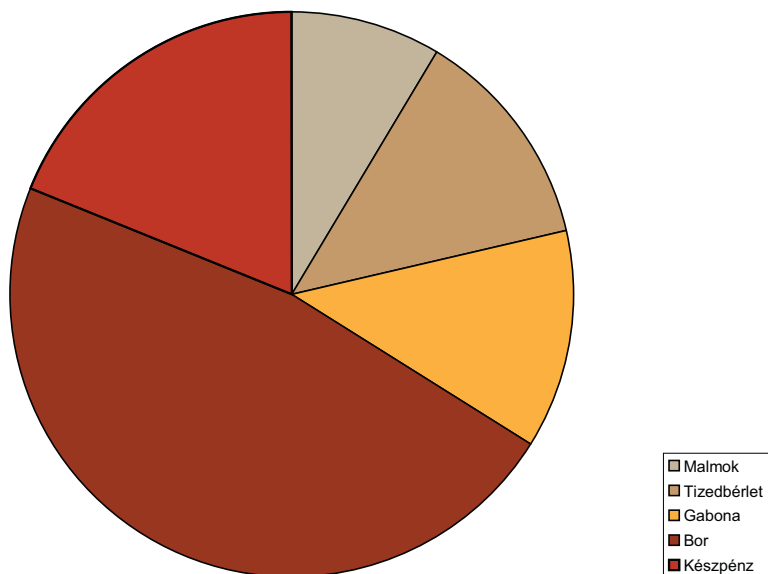
ÖSSZEGZÉS

A káptalan átlagos jövedelmei az 1495–1533 közötti esztendők tekintetében az alábbi táblázatban bemutatott módon alakulnak. A táblázatban a két korábban elkülönített korszak, (1495–1516, illetve 1517–1528), továbbá a számadáskönyv teljes időszakának az egyes jövedelemfajtákból számított átlagai szerepelnek. Megjegyzendő, hogy az adatok nem tükrözik a káptalan valamennyi bevételét, így csupán hozzávetőleges a készpénzbeli jövedelmek adatsora, amelyet a káptalan döntően a veszprémi uradalomban található saját birtokain szedett. Ugyancsak hiányoznak a káptalan merenyi és nagyberényi uradalmából származó malom, gabona- és borbéli bevételei, illetve a nagygyimóti birtoktestről származó természet- és készpénzbeli jövedelmek.

⁹⁰ A Merenyéről származó jövedelmek például 1497-ben – a hadakozópénzen kívül – kb. 90 forintot, 1519-ben kb. 105 forintot tettek ki.

Bevételek megoszlása 1495–1516

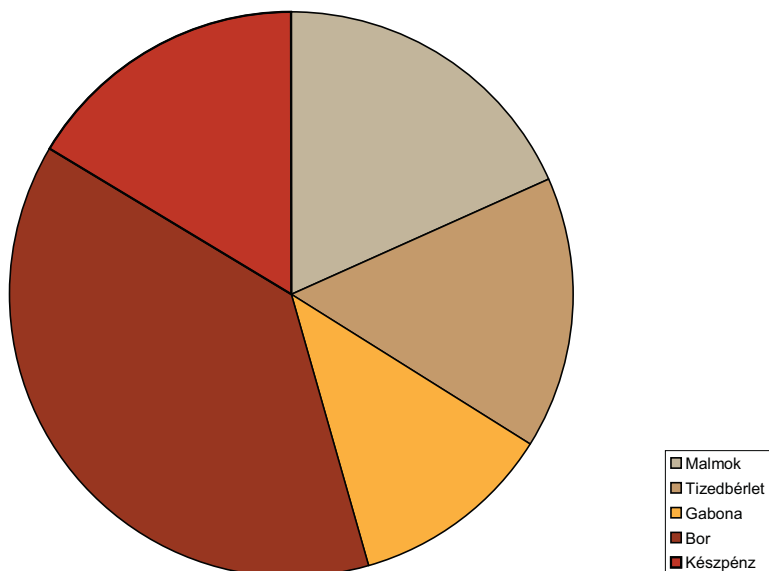

Évek	Malmok	Tizedbérlet	Gabona	Bor	Késpénz	Összesen
1495–1516	314 (8,6%)	477 (12,9%)	461 (12,5%)	1730 (46,9%)	700 (19%)	3682
1517–1528	778 (18%)	665 (15,6%)	498 (11,7%)	1628 (38,1%)	700 (16,4%)	4269
1495–1528	488 (12,5)	548 (14,1%)	474 (12,1%)	1689 (43,3%)	700 (17,9%)	3899

A fenti hiányok figyelembevételével óvatos becsléssel körülbelül tehát körülbelül 5000 forint körüli összeggel gazdálkodhatott a káptalan. Az összeg természetesen nem éri el a veszprémi püspök éves szinten tíztő tizenkétezer forintra becsült éves jövedelmét, és jóval alatta marad a kiugróan magas egri püspöki bevételek harmincezer forintos becsült nagyságának is. A királyi udvar mindeközben százkenctől kétszázezer forintos éves költségvetés felett rendelkezhetett.⁹¹

⁹¹ HOLUB, Dunántúli nagybirtok, 37-8.

Bevételek megoszlása 1517–1528

Ha elfogadjuk kiindulási pontként a fenti összeget, úgy a káptalan harminchat tagjára⁹² a nagypréposti jövedelmeket külön nem számolva átlagosan százharminckilenc forint jövedelem jutott. A mérleg másik serpenyőjében áll a veszprémi püspöki vár alvárnagyainak évi tizenkét forint fizetése, illetve a sümegi vár teljes személyzetének évi százötvennégy forintra rúgó készpénzbeli javadalmazása.⁹³ Gönc gazdag hegyaljai mezővárosban a XV. század első harmadában portánként átlagosan harminchét forint jövedelemmel rendelkeztek a városi polgárok.⁹⁴ Sajnos más középkori káptalan jövedelmeiről összesítéssel nem rendelkezünk, amely pedig különösen alkalmas lenne a vizsgált veszprémi káptalan jövedelmi viszonyaival történő összevetésre. Az erdélyi számadás annyira töredékes, hogy a káptalan éves jövedelmeit nagyságrendileg is nehézkes megbecsülni az alapján.

Más megközelítésben a káptalan mintegy harminc-harmincöt faluban, illetve legalább három mezővárosban (Veszprém, Fajs, Peremarton) volt birtokos.⁹⁵

⁹² SOLYMOSI, Könyvhasználat, 84.

⁹³ HOLUB, Dunántúli nagybirtok, 39-40.

⁹⁴ NÓGRÁDY, Adóterhek, 459.

⁹⁵ PFEIFFER a káptalan 17. századi újjáalakulásakor 34 településsel számol, amelyekhez 1759-ben járult hozzá még Peremarton és Kispécsely négyötöde. Pfeiffer, Statútumok, 8.

Bár vára nem volt, a mezővárosok és falvak száma tekintetében állta a versenyt a XV. század végi világi nagybirtokokok második vonalával mindenképp.⁹⁶ Összehasonlításképpen a veszprémi püspök két várral, a veszprémi városrészekkel együttesen négy mezővárossal és hetvenegy faluval vagy falurésszel rendelkezhetett.⁹⁷

A két vizsgált időszakban a befolyó jövedelmek nagysága és aránya is figyelemre méltó. Egyrészt szembeszökő a malombérbeadásból származó jövedelmek kiugró mértékű emelkedése. Emelkedett továbbá a tizedkerületek bérbeadásából és a gabonából befolyó származó jövedelmek. Másrészt a jövedelmek nagyobb mértékű emelkedése annál a két típusnál tapasztalható, amelyek nem voltak közvetlenül természetbeliek, vagyis a malmok és a tizedek bérbeadásánál, jóllehet a malmok után mérőben számolták a bérleti összeget. A másik két, kifejezetten a földből és az adott évi termésből származó jövedelmek, így a gabonából és a borból természetben beszedett jövedelmek nem mutatnak ilyen mértékű emelkedést.⁹⁸

Ha a számadáskönyv végén található,összezszerűen nem ismert oltárjavadalmakat is hozzászámítjuk az egyes kanonokok jövedelméhez, tekintélyes sumrát kaphatnánk. A veszprémi káptalan esetében ugyanis, ellentétben a már említett esztergomi helyzettel, ahol a káptalan birtokait javadalomként élvezték az egyes *magisterek*, az oltárjavadalmakat csatolták hozzá az egyes kanonoki stolumokhoz.⁹⁹

Érdeemes lenne megvizsgálni a korszak rekonstruálható meteorológiai és történeti ökológiai viszonyait is. Ez egyben magyarázatot nyújthatna a borbéli jövedelmek értékének közel 10 százalékos csökkenésére is. Ugyancsak érdemes volna a jövedelmek mértékének változását a köztörténeti eseményekkel is párhuzamba állítani. Most pusztán annyit jegyeznék meg, hogy a befolyt jövedelmek alapján az 1514-es események előtt közvetlenül nem, csak 1512-ben lehetett a megszokottnál alacsonyabb a termés. Az 1520-as évek elején a káptalan szinte minden jövedelme emelkedést mutat, s még az egyébként csökkenő tendenciát mutató bortermésben is kiemelkedően jó évnek számított az 1523-as. A mohácsi katasztrófát követően viszont jelentősen csökkenni a bevételek.

A XV-XVI. század fordulója nemcsak Vetési püspöksége kapcsán számíthatott az egyház veszprémi fénykorának. A káptalani könyvtár fennmaradt köl-

⁹⁶ ENGEL, Világi nagybirtok, 53.

⁹⁷ Urbárium, 9.

⁹⁸

⁹⁹ GUTHEIL, Mátyás-kori Veszprém, 10.

csönzési jegyzéke¹⁰⁰ egyben a káptalan szellemi gazdagságát tanúsítja. Ez a kor az, amelyben a humanista Vetési László nagyprépost verseket írt s Nágocsi Gáspár, a sokáig „egyszerű” mesterkanonok pedig kánonjogi kódexet készített.¹⁰¹ A káptalan gazdagsága a török elől történő menekülés, a székesegyházi kincsek értékesítése kapcsán válik kézzelfoghatóvá. A kanonokok több részletben legalább százötven márkányi aranyozott ezüstékszereket értékesítettek¹⁰² – a kincsek aprópénzre váltása egyben egy békésebb, dicső korszak végét is jelezte. A veszprémi vár török által történő 1552. évi elfoglalásának a kanonokok egy része is áldozatul esett, más részük távolabbi, biztonságosabb vidékekre menekült. A káptalan majd csak 1630 januárjában alakult újjá és kezdte meg újkori működését, az első években csupán öt kanonokkal.

¹⁰⁰ Ismertette SOLYMOSI, Könyvhasználat.

¹⁰¹ SOLYMOSI-KREDICS, Veszprémi székeskáptalan.

¹⁰² LUKSICS J., Veszprémi káptalan, 25.

Rövidítés- és irodalomjegyzék

- BARABÁS, Erdélyi tizedlajstromok = BARABÁS Samu: Erdélyi káptalani tizedlajstromok. Történelmi Tár 12 (1911), 401-442.
- DF = Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjteménye
- Estei Hippolit Számadáskönyve = Estei Hippolit püspök egri számadáskönyvei 1500-1508. Közzéteszi E. KOVÁCS Péter. Eger, 1992.
- Esztergomi jegyzőkönyv = Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve. Registrum capituli cathedralis ecclesiae Strigoniensis (1500-1502, 1507-1527). Közzéteszi SOLYMOSI László. Budapest, 2002.
- MREV = A veszprémi püspökség római oklevéltára. Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. I-III. Edita a Collegio Historicorum Hungarorum Romano. IV. Edidit Josephus Lukcsics. Budapestini 1896-1907.
- Számadáskönyv = A veszprémi káptalan számadáskönyve 1495–1534. Liber divisorum capituli Vesprimiensis. Chronica/Krónika (1526–1558.) Beneficiati et beneficia/Javadalmások és javadalmak (1550, 1556). Közzéteszi KREDICS László, MADARÁSZ Lajos, SOLYMOSI László. Veszprém, 1997. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 13.)
- Urbárium = A veszprémi püspökség 1524. évi urbárium. Urbarium episcopatus Vesprimiensis Anno MDXXIV. Közzéteszi KREDICS László, SOLYMOSI László. Budapest, 1993. (Új Történelmi Tár 4.)
- Veszp. Reg. = Veszprémi regeszták (1301–1387). Összeállította: KUMOROVITZ L. Bernát. Budapest, 1953.
- VO = Veszprém város okmánytára 1002-1529. Összeállította: GUTHEIL Jenő. Veszprém, 2007. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 18.)
- BEDY, Felsőörsi prépostság = BEDY Vince: A felsőörsi prépostság története eredeti okiratok alapján. Veszprém, 1934. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 3.)
- BEDY, Győri székeskáptalan = BEDY Vince: A győri székeskáptalan története. Győr, 1938. (Győr Egyházmegye Múltjából 3.)
- ENGEL, Világi nagybirtok = ENGEL Pál: A magyar világi nagybirtok megoszlása a XV. században I-II. In: Honor vár ispánság. Válogatott tanulmányok. Szerk. : CSUKOVITS Enikő. 13-72. Eredeti közlés: Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei 4 (1968) 337-357. és 5 (1970) 291-313.

- ÉRDUJHELYI, Kolostorok és káptalanok = ÉRDUJHELYI Menyhért: A kolostorok és káptalanok befolyása Magyarország mezőgazdasági fejlődésére a mohácsi vész előtt. Budapest, 1903.
- ÉRSZEGI, Számadáskönyv = ÉRSZEGI Géza: Liber divisorum capituli Vespriensis. A veszprémi káptalan számadáskönyve 1495-1534. Chronica/Krónika (1526-1558.) Beneficiati et beneficia/Javadalmasok és javadalmak (1550, 1556). Levéltári Közlemények 69 (1998) 1-2., 225-227.
- GUTHEIL, Árpád-kori Veszprém = GUTHEIL Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. Veszprém, 1977.
- GUTHEIL, Mátyás-kori Veszprém = GUTHEIL Jenő: Mátyás korának veszprémi emlékei. Veszprém, 1940. (Veszprémvármegyei Füzetek 4.)
- HOLUB, Dunántúli nagybirtok = HOLUB József: Egy dunántúli egyházi nagybirtok élete a középkor végén. Pécs, 1943.
- HOLUB, Zala I. = HOLUB József: Zala megye története a középkorban. I. A megyei és egyházi közigazgatás története. Pécs, 1929.
- IVÁNYI, Győri számadáskönyv = IVÁNYI Béla: A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Budapest, 1918.
- LEDERER, Űrmértékek = LEDERER Emma: Régi magyar Űrmértékek. Századok 57-58 (1923-1924) 123-157. és 305-326.
- LUKCSICS J., Veszprémi káptalan = LUKCSICS József: A veszprémi káptalan a XVI. században. Veszprém, 1908.
- LUKCSICS P., Veszprémi székeskáptalan levéltára = LUKCSICS Pál: A veszprémi székeskáptalan levéltára. Levéltári Közlemények 8 (1930) 3-4. 151-181.
- NÓGRÁDY, Adóterhek = NÓGRÁDY Árpád: A földesúri pénzjáradék nagysága és adóterhe a késő középkori Magyarországon. Századok 136 (2002) 1., 451-468.
- NÓGRÁDY, Napszámbér = NÓGRÁDY Árpád: A paraszti napszámbér vásárlóértéke a középkor végi Magyarországon. In: Szabó István emlékkönyv. Szerk. : RÁCZ ISTVÁN. Debrecen, 1998. 105-123.
- PFEIFFER, STATUTUMOK = PFEIFFER János: A veszprémi káptalan újkori statútumai (1667-1780). Veszprém, 1943. (A Veszprémi Egyházmegye Múltjából 9.)
- RÁCZ, Magistratus = RÁCZ György: A magyarországi káptalanok és monostorok magisztrátus-joga a 13-14. században. Századok 134 (2000) 1., 147-210.
- SOLYMOSI, Könyvhasználat = SOLYMOSI László: Könyvhasználat a középkor végén. Könyvkölcsönzés a veszprémi székesegyházi könyvtárban. In: Tanulmányok a középkori magyarországi könyvkultúráról. Szerk. : SZ. NAGY László. Budapest, 1989. 77-119.

- SOLYMOSI, Mortuarium = SOLYMOSI László: Mortuarium Magyarországon a 11-14. században. Századok 121 (1987) 4., 547-583.
- SOLYMOSI, Forrásérték = SOLYMOSI László: A veszprémi káptalan középkor végi számadáskönyvének forrásértéke. In: Szabó István emlékkönyv. Szerk. : RÁCZ ISTVÁN. Debrecen, 1998. 88–104.
- SOLYMOSI–KREDICS: Veszprémi székeskáptalan = SOLYMOSI László–KREDICS László: A veszprémi székeskáptalan. Magyar Katolikus Lexikon. 13. kötet. (Megjelenés alatt)
- TÓTH, Adalékok = TÓTH SÁNDOR: Adalékok a veszprémi Vár-alja telektörténetéhez. Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 8 (1969), 269-278.
- VMRT = Veszprém megye régészeti topográfiája. 2. A veszprémi járás. Írta: ÉRI István, KELEMEN Márta, NÉMETH Péter, TORMA István. Budapest, 1969.

Függelék

A veszprémi káptalan gazdasági tisztségviselői 1495–1534 között

Év	Dékán	Divisores	Magistri possessionum Nagyberény	Magistri possessionum Merenye	Magister possessionum Nagygyimót	Officialis
1495	Rezi Imre	Gyulai Balázs Kenesei János	Somogyvári Péter Károlyi Miklós	Polyáni János Kortói Mátyás	Ősi Márton	Árki Gál
1496	Bederfalvi Balázs	Gyulai Balázs Ősi Márton	Kortói Mátyás Pozsegai Egyed	Darányi Jakab Ősi Márton	Polyáni János	Csatári Balázs
1497	Polyáni János	Újhelyi János Nágocsi Gáspár	Kortói Mátyás Darányi Gál	Darányi Jakab Károlyi Miklós	Somogyvári Péter	Csatári Balázs
1498	Kortói Má- tyás	Újhelyi János Nágocsi Gáspár	Somogyvári Péter Ceglédi Orbán	Polyáni János Ősi Márton	Bederfalvi Balázs	Csatári Balázs
1499	Kortói Má- tyás	Gyulai Balázs Zirci Antal	Jenői Mátyás Darányi Gál	Ősi Márton Szentgyörgyi János	Ceglédi Orbán	Csatári Balázs
1500	Újhelyi János	Gyulai Balázs Kortói Mátyás	Ceglédi Orbán Hajmáskéri Damján	Polyáni János Szentmihály- falvi Antal	Ősi Márton	Csatári Balázs
1501	Jenői Mátyás	Újhelyi János Nágocsi Gáspár	Somogyvári Péter	Ősi Márton Szentmihály- falvi Antal	Kortói Mátyás	Csatári Balázs
1502	Jenői Mátyás	Újhelyi János Nágocsi Gáspár	Kortói Mátyás Pozsegai Egyed	Szentgyörgyi János Darányi Gál	Borhi Balázs	Chekew ¹⁰⁴ István
1503	Jenői Mátyás	Újhelyi János Nágocsi Gáspár	Kortói Mátyás Hajmáskéri Damján	Bederfalvi Balázs Szentgyörgyi János	Borhi Balázs	Chekeha- zai István
1504	Jenői Mátyás	Nágocsi Gáspár Budai János	Károlyi Miklós Hajmáskéri Damján	Szentgyörgyi János Pápóci Miklós	Kortói Mátyás	Chekeha- zai István
1505	Kortói Má- tyás	Polyáni János Budai János	Bederfalvi Balázs Rajki Péter	János kispré- post (Budai?) ¹⁰⁵ Szentgyörgyi János	Darányi Gál	Chekeha- zai István

¹⁰³ Vélhetően azonos a következő év officialisával.

¹⁰⁴ János kisprépost a katolikus lexikon szócikke alapján nem más, mint Budai (Jungher) János. Ennek ellenére meglepő, hogy ugyanabban az évben egyszer mint Budai János, egyszer mint János kisprépost, a Mindenszentek egyház prépostja szerepel. SOLYMOSI–KREDICS, Veszprémi székeskáptalan.

Év	Dékán	Divisores	Magistri possessionum Nagyberény	Magistri possessionum Merenye	Magister possessionum Nagygyimót	Officialis
1506	Jenői Mátvás	Polyáni János Nágocsi Gáspár	Bederfalvi Balázs Pákai Márton	Ősi Márton Szentgyörgyi János	Kortói Mátvás	Chekeha- zai István
1507	Pákai Márton	Nágocsi Gáspár Pápóci Miklós	Somogyvári Péter Vidi János	Ősi Márton Hajmáskéri Damján	Jenői Mátvás	Chekeha- zai István
1508	Szentgyörgy- vári Mátvás	Budai János Pápóci Miklós	Darányi Gál Vidi János	János kispré- post (Budai?) Hajmáskéri Damján	Borhi Balázs	Chekeha- zai István
1509	Szentgyörgy- vári Mátvás	Ősi Márton Pápóci Miklós	Pesti Ferenc Csányi Albert	Hajmáskéri Damján Rajki Péter		Chekeha- zai István
1510	Szentgyörgy- vári Mátvás	Pápóci Miklós Petri Miklós	Hajmáskéri Damján Vidi János	Szentgyörgyi János Rajki Péter		
1511	Jenői Mátvás	Nágocsi Gáspár Petri Miklós	Rajki Péter Körösudvarhelyi Fülöp	Hajmáskéri Damján Szentgyörgy- vári Mátvás	Borhi Balázs	Chekeha- zai István
1512	Petri Miklós	János kispré- post (Budai?) Szentgyörgyi János	Hajmáskéri Damján Szemesi Barnabás		Borhi Balázs	Biró Mik- lós
1513	Petri Miklós	Jenői Mátvás Szemesi Bar- nabás	Rajki Péter Telekesi János	Szentgyörgyi János Szentgyörgy- vári Mátvás	Borhi Balázs	Biró Mik- lós
1514	Petri Miklós	Jenői Mátvás Szemesi Bar- nabás	Rajki Péter Telekesi János	Szentgyörgyi János Szentgyörgy- vári Mátvás	Borhi Balázs	Biró Mik- lós
1515	Rajki Péter	Petri Miklós Rajki Pál	Körösudvarhelyi Fülöp Pakosi Gergely	Szentgyörgyi János Szentgyörgy- vári Mátvás	Jenői Mátvás	Chekew István
1516	Rajki Péter	Petri Miklós Rajki Pál	Hajmáskéri Damján Keszi Kelemen	Szentgyörgyi János Szentgyörgy- vári Mátvás	Jenői Mátvás	Chekew István
1517	Telekesi János	Petri Miklós Rajki Pál	Rajki Péter Pakosi Gergely	Szentgyörgyi János Szentgyörgy- vári Mátvás	Jenői Mátvás	Chekew István

Év	Dékán	Divisores	Magistri possessionum Nagyberény	Magistri possessionum Merenye	Magister possessionum Nagygyimót	Officialis
1518	Szentgyörgy- vári Mátyás	Petri Miklós Rajki Pál	Rajki Péter Telekesi János	Hajmáskéri Damján Pakosi Gergely	Darányi Gál	Chekew István
1519	Telekesi János	Petri Miklós Rajki Pál	Rajki Péter Szemesi Barnabás	János kispré- post (Budai?) Pakosi Gergely	Jenői Mátyás	Chekew István
1520	Telekesi János	Jalsovai Péter Rajki Pál	Szemesi Barnabás Dobi Lőrinc	Szentgyörgy- vári Mátyás Pakosi Gergely		Chekew István
1521	Rajki Pál	Petri Miklós Telekesi János	Siri Pál Dobi Lőrinc	Szentgyörgy- vári Mátyás Pakosi Gergely		Chekew István
1522	Pakosi Ger- gely	Petri Miklós Szepesi Bálint	Szemesi Barnabás Körmendi Balázs	Jalsovai Péter Rajki Péter		Chekew István
1523	Pakosi Gergely	Petri Miklós Ládi Demeter	Szentgyörgyvári Mátyás Körmendi Balázs	Rajki Péter Telekesi János		
1524	Rajki Péter	Petri Miklós Jalsovai Péter	Jenői Mátyás Pakosi Gergely	Szentgyörgyi János Szemesi Barnabás		
1525	Rajki Pál	Jalsovai Péter Ládi Demeter	Pakosi Gergely Körmendi Balázs	Szentgyörgyi János Szemesi Barnabás		
1526	Telekesi János	Rajki Pál Ládi Demeter	Bornemissza Péter Körmendi Balázs	Szentgyör- gyvári Mátyás Siri Pál		
1527	Ládi Demeter	Jalsovai Péter Rajki Pál	Dobi Lőrinc Jacobus de Merlinis	Enyerei János Telekesi János		
1528	Rajki Pál	Jalsovai Péter Ládi Demeter	Dobi Lőrinc Körmendi Balázs	Enyerei János Telekesi János		Szabó János
1529	Rajki Péter	Jalsovai Péter Telekesi János	Igali Kelemen Tapolcai Bálint			Szabó János
1530	Rajki Pál	Ládi Demeter Iulianus de Merlinis	Rajki Péter Igali Kelemen	Anyan János <i>officialis</i>		Szabó János
1533	Telekesi János	Jalsovai Péter Rajki Pál	Igali Kelemen Csatári Ambrus	Enyerei János Tapolcai Bálint		Szabó Ambrus
1534		Szentkirálysz- abadjai Albert Rajki Pál				